

VAKIFLAR GENEL MÜDÜRLÜĞÜ ARŞİVİNDEKİ VAKFIYELERE GÖRE DRAMA'DAKİ PARA VAKIFLARI

MEHMET DOĞAN*

Kırıkkale Üniversitesi

ÖZ

Para vakıfları, sermayesi nakit para olan hayır kurumlarıdır. Bu vakıfları diğer vakıflardan ayıran en belirgin özelliği, vakfedilen şeyin tamamının ya da bir bölümünün işletilmek üzere vakfedilmiş nakit paradan oluşmasıdır. Bu vakıflar daha çok dini ve sosyal amaca yönelik olarak kurulmuştur. Bu neviden vakıflar, her kesimden insanların kurabildiği, bazen belli bir köy veya mahalle insanının ortak ihtiyaçlarını karşılamak, aralarında sosyal yardımlaşma ve dayanışmayı sağlamak amacıyla tesis edilmiştir. Cami, mescid gibi dini kurumların ihtiyaçlarının karşılanmasında, çeşme, suyolları, köprü vs. imar faaliyetlerinin idame ettirilmesinde para vakıfları önemli roller üstlenmişlerdir. Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivindeki vakfiyelere göre, Drama'da 1690-1913 yılları arasında ait 17 adet para vakfı mevcuttur. Bu vakıfların sermaye ve gelirlerinin büyük bir kısmı nakit paradan oluşmaktadır. Vakıfların sermayelerini genelde tek kişi tarafından sağlandığı görülmektedir. Vakıfların gelirleri vakfiyede yazılı şarta uygun şekilde harcanmasına özen gösterilmiştir. Bu vakıflar, Drama'nın mahalle ve köylerinde ağırlıklı olarak dini müesseselerin ihtiyaçları olmak üzere diğer birtakım faaliyetlerin sürdürülmesinde önemli fonksiyon icra etmişlerdir.

Anahtar Kelimeler: Para Vakfı, Drama, Balkanlar, Sosyal Hayat

THE CASH WAQFS IN DRAMA ACCORDING TO WAQFIYAHS IN THE ARCHIVE OF THE DIRECTORATE GENERAL OF FOUNDATIONS

ABSTRACT

Cash waqfs were charitable endowments whose capital was cash money. The most distinctive feature that distinguished these waqfs from other waqfs was that they were made up partially or completely cash money that was been donated to be operated. These waqfs were founded mainly for religious and social purposes. They were established by people belonging to all sections of the society in order to meet common needs of people in a particular village or district and to strengthen cooperation and social solidarity among them. Cahs waqfs played an important role in meeting the needs of religious institutions such as mosques and masjids, and in ensuring the continuity of such works as fountains, waterways, bridges etc. Between 1690 and 1913, a large part of the capital and income of the 17 cash waqfs in Drama consisted of cash money. It seems that the capital of waqfs was generally provided by one person. Care was taken to ensure that the incomes of the waqfs were spent in accordance with the conditions existed in the waqfiyyah. These 17 waqfs performed important functions in Drama's neighborhoods and villages, mainly in continuing certain activities, including meeting the needs of religious institutions.

Keywords: Cash Waqf, Drama, The Balkans, Social Life

* Yrd. Doç. Dr., Kırıkkale Üniversitesi, Tarih Bölümü, E-mail: mdoğan@kku.edu.tr

Osmanlı şehirlerinde muhtelif hizmetlerin yapılmasında mühim bir yere sahip unsurlardan biri de yine vakıflardır. Vakıflar; genellikle şehrin bütünü ilgilendiren her çeşit hizmet; cami, okul, kütüphane, hastane, han, hamam, çeşme, imaret vb. ve bunların bakımı vakıflar vasıtasıyla yapılmıştır. Batı âleminde kilisenin, belediye veya diğer kamu kuruluşlarının yaptığı işleri Osmanlı topraklarında büyük çapta şahısların kurdukları vakıflar üstlenmiştir (Kuban,1968, s. 67).

Vakıflar, Balkanlarda Osmanlı şehirciliğinin doğup gelişmesinde ve insanlar arasında çok sıkı ilişkiler kurulmasında önemli fonksiyon icra etmişlerdir. Vakıf eserleri, her türlü baskı ve saldırıya karşı şehrin korunmasına da katkı sağlamıştır. Fethedilen şehirlerin imarında, ihyasında ve bir Osmanlı şehri hâline getirilmesinde vakıf müesseselerinin gördüğü hizmet çok mühimdir.

Vakıfların yerine getirdiği hizmetler açısından tamamı olmamakla birlikte, şu alanlarda faaliyette bulunduğunu ifade edebiliriz. 1- İktisadi alanda: Çarşı, dükkân, bedesten, han, kapan. 2- Eğitim alanında: mektep, medrese, kütüphane, darü'l-hadis 3- Dini alanda: cami, tekke, mescid, namazgâh, muvakkithane 4- Sağlık ve sosyal alanda: hastane, kervansaray, imarethane, daru'l-aceze, yol, köprü, hamam, çeşme, suyuolları vs. (Bayartan, 2008, s. 171).

Osmanlılar, Balkanlar'da sadece askerî fetihler üzerine kurulu bir siyaset izlememişler, o bölgelerde kalıcı olmanın gereğini yapmaya çalışmışlardır. Fetihlerin sonrasında, insanların ihtiyaçlarını karşılayacak ve huzur içinde yaşayabilecekleri her türlü mekân oluşturmanın çabası içinde olmuşlardır. Böylece bölge halkı, kültürel ve insanî boyutlarıyla Osmanlı sistemi ile bütünleşmeye hazır vaziyete gelmiştir.

Osmanlıların vakıf kurumunda yaptıkları önemli yenilik *para vakıfları* meselesidir. Para vakıfları¹, faizin yasak ve bu sebepten çok yüksek olduğu bir iktisadi ortamda, kredi arzını artırarak, ekonomiye bir nefes alma imkânı vermiştir. Hukuken faiz sayılamayacak bir oranda, piyasa şartlarında %10-15 arasında bir maliyetle kredi veren sektör olarak, büyük gelişme göstermiştir. Bununla üretim sektörlerindeki küçük ölçekli birimler, ihtiyaç duyduğu kre-

1 Detaylı bilgi için bkz. Murat Çizakça, "Osmanlı Dönemi Vakıflarının Tarihsel ve Ekonomik Boyutları", Bahçeşehir Üniversitesi, (www.tusev.org.tr), İstanbul 2000, s. 24-25. Para vakıflarının kurulması ve yaygınlaşması, Osmanlı İmparatorluğu'nda tam olarak sorunsuz olmamıştır. Bu vakıflara karşı bir kaç sebepten dolayı güçlü bir muhalefet oluşmuştur. Tartışmanın bir yüzyıldan fazla sürdüğünü ve en sonunda Şeyhülislam Ebussuud Efendi tarafından verilen bir fetva ile izin verilen ve farklı Osmanlı sultanları tarafından onaylanan para vakıflarının, muhalefete rağmen yaygınlaştığını söyleyebiliriz.

dilere kolayca ve ucuza ulaşabilme imkânı elde etmekteydiler (Genç, 2014, s. 28-29). Nakit para vakfeden çoğu vâkîf, vakfiyesinde, *Meblağ-ı mevkûfe-ye alâ-vechi's-şer'iyî'l-halâl onu on bir buçuk hesâbî üzere rehn-i kavî veya kefil-i melî veya ikisinden biri ile alâ-mâ-yaktedî'l-hâl istirbâh ve istiğlâl oluna* ifadesini kullanmaktadır. Bu cümle basit olarak vakıf haline getirilmiş nakit paraların % 15'lik oranla istirbâha verilerek vakıf için gelir temin edileceği anlamına gelmektedir. Fakat riba ya da faiz terimleri kullanılmak istenilmediğinden başka bir ifade tarzı tercih edilmiştir. Zira İslâm'ın ribâyı yasaklamış olduğu bilinmektedir.²

Vakıfların ekonomik hayatta bir finansman aracı³ olarak yer almaları para vakıfları ile olmuştur. Para vakıfları, kuruldukları yerlerde içtimai, kültürel ve iktisadi hayatın gelişmesinde mühim vazifeler üstlenmiştir. Ancak bu vakıfların uyguladıkları finansman yöntemleri, beraberinde birtakım tartışmaları beraberinde getirmektedir.⁴ Osmanlı ulemasından para vakıflarına cevaz verenler ve bu vakıfların kuruluşunu meşru görenler özellikle İmam Ebu Yusuf, İmam Muhammed Şeybani ve İmam Züfer'in görüşleri doğrultusunda karar vermişlerdir (Bulut-Korkut 2016, s. 59).⁵

Bu husustaki tartışmalar dönemin uleması arasında çok hararetli bir şekilde geçmiştir. Ebussuûd ve İbn Kemal para vakıflarının caiz olduğunu, Çivizâde ve Birgîvî ise caiz olmadığını savunmuşlardır. Tartışma konuları temelde üç ana ekseninde cereyan etmiştir. Para vakıflarının meşruiyeti, vakıf paralarda ebedilik sorunu ve vakfın bağlayıcı hale gelmesi için önerilen tescil işlemi. Konuyu tartışan taraflar, ulaştıkları sonuçları ispat etmek için klasik görüş ve değerlendirmelere başvurmuş ve mevcut fikhî yetkinliklerini maharetli bir şekilde kullanmışlardır (Dumlu, 2015, s. 333).⁶ Para vakıflarının

2 Para vakıflarının faizsiz kredi uygulaması olduğuna dair tartışmalar için bkz. Hamdi Döndüren, "Osmanlı Tarihinde Bazı Faizsiz Kredi Uygulamaları ve Modern Türkiye'de Faizsiz Bankacılık Tecrübesi", Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fak. Dergisi, Cilt 7, Sayı 1, 2008, s.1-24.

3 Osmanlı'da Para vakıflarının finansal istikrar açısından önemine dair detaylı bilgi için bkz. Mehmet Bulut-Cem Korkut, "Finansal İstikrar ve Para Vakıfları Etkisi: Rumeli Para Vakıfları Örnekleri", *İslam Ekonomisi ve Finans Dergisi*, Cilt 2, Sayı 1, 2016, s.55-76.

4 Bu konudaki tartışmalar için bkz. Emrullah Dumlu, "XVI. Yüzyıl Osmanlı Uleması Arasında Para Vakıfları Etrafında Cereyan Eden Tartışmalar (Ebussuûd, "İbn Kemal - Çivizâde, Birgîvî)", *İLTED*, Erzurum 2015/2, sayı, 44, ss. 303-337.

5 Ayrıca bu hususta Demiryürek çalışmasında (2009:1017-1018), "*Ebusuud'un nakit para vakfını İmam Muhammed'in teamül esâsına bağlamasına rağmen, buna karşı yapılan şiddetli tenkitlerin bertaraf edilmesi için olacak ki, uygulamada bu değil, İmam Züfer'in görüşü benimsenerek kararlar verilmiş ve vakfiyeler düzenlenmiş*" olduğunu alıntılarla ifade eder.

6 Dumlu, s.333. Tartışmaya iştirak eden taraflar ağırlıklı olarak paradan vakıf kurmanın caiz olup olmadığı problemine yoğunlaşmış ve bu minvaldeki meseleleri ele almışlardır. Ancak İmam Birgîvî diğerle-

işletilmesinin üç yolu olduğu genellikle ifade edilen husustur. 1- mudârebe şirketi kurarak işletme yöntemi (emek-sermaye ortaklığı), 2- fakirler için kredi olarak vererek işletme yöntemi, 3- muamele-i şer'iyeye yöntemi (murabaha-i mer'iyeye-yılda belli oranda faiz alarak paranın işletilmesi) yoluyla işletme muamele-i şer'iyeye yönteminde Ebussuûd Efendi'nin önerisi ile Kânunî tarafından belirlenen **onu on bir buçuk hesâbı** (yıllık % 15"lik) ribh oranı temel olarak alınmıştır (Demiryürek, 2011, s. 967).

Bu vakıfların tarihsel gelişim süreçlerinin ve uygulama sistemlerinin öğrenilmesi ya da bilinmesi, günümüzde uygulanan alternatif finansal sistemlerin anlaşılmasında önemli katkılar sağlayacağı aşikârdır (Semiz, 2016, s. 89). Osmanlılar batıdaki her alanda yaşanan gelişmeleri takip etmelerine rağmen, XIX. yüzyıla kadar modern faizli bankacılık gibi finans müesseselerini bünyelerine almamışlar, onun yerine kendine has Nukud-ı Mevkufe gibi kurumlarıyla ekonomik ve finansal alanda yeni açılımlar getirmişlerdir (Bulut, 2017, s. 51). Biz bu incelememizde Balkan coğrafyasında küçük bir sancakta bu uygulamanın örnekleri üzerinden bir değerlendirme yapmaya çalışacağız.

Çalışmamıza kaynaklık teşkil eden 17 adet vakfiye, Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivindedir. Esasen arşivde Drama'ya ait 31 adet vakfiye, 1 adet zeyl olmak üzere 32 adet vakfiye ve 127 adet vakıf kaydına rastlanmıştır. Halit Eren'in editörlüğünde IRCICA tarafından 2017'de yayımlanan *Balkanlar'da Osmanlı Vakıfları-Vakfiyeler-Yunanistan* adlı 5 ciltlik eserin 1. ciltindeki 172-233. sayfaları arasında yer alan Drama vakfiyelerinin sayısı 25'tir. Bu çalışmada kullanılan 17 vakfiyenin 15'i burada da mevcuttur. Hüseyin Çınar ve Miyase Koyuncu Kaya'nın birlikte hazırlamış oldukları *Vakıflar Kaynakçası* adlı eser, bu konularla ilgili araştırma yapmak isteyenlere önemli bir kaynakça sunmaktadır. Bu eserde çalışmamıza konu olan bölgenin dahil olduğu Yunanistan'la (395-397. sayfalar) ilgili 28 adet araştırma olup, bunlardan sadece H. Veli Aydın'ın (2014). "Selanik'te 18. Yüzyılın İlk yarısında Para Vakıfları ve Kredi İşlemleri". *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXIX(1): 87-106. adlı çalışması müstakil olarak para vakfıyla ilgilidir.

rinden farklı olarak vakıf paraların işleyiş şekillerine de değinmiş ve yaşadığı dönemde vakıf paraların ağırlıklı olarak muamele-i şer'iyeye usulüyle işletildiğine vurgu yapmıştır. Nitekim Birgivi, vakıf paraların mudârebe, bidâa gibi meşru işletim usulleri yerine beyu'l-ine/muamel-i şer'iyeye usulü ile işletildiğini ifade etmiş ve vakıf yönetimini üstlenen kişilerin bilmeden yahut umursamadan faize bulaştıkları üzerinde durmuştur.

Drama

Bölgenin Osmanlı hâkimiyetine geçişi 1383 yılıdır. Dördüncü defa Rumeli'ye geçen I. Murad, Lala Şahin, Deli Balaban bey ve Evrenos Gazi'yi Veziriazam Çandarlı Kara Halil Hayreddin Paşa'nın maiyetinde olduğu halde, bölgenin fethi için görevlendirmiş ve 1383 yılı sonbaharında bölgedeki diğer şehirler gibi Drama'da Osmanlı hâkimiyetine dâhil olmuştur (Emecen, 1994, s. 526).

XV. ve XVI. yüzyıllarda Drama'da toplam 96 yerleşim birimi mevcuttu. Bu yerleşim yerlerinden 56'sında müslim ve gayrimüslim birlikte yaşarken 38 yerleşim biriminde yalnızca Müslümanlar yaşamaktaydı. Oran olarak Müslümanların yaşadığı yerlere baktığımızda Drama'da Müslümanların yerleşim birimlerinin oranı %39, müslim ve gayrimüslimlerin birlikte yaşadığı yer oranı % 61'dir (Kayapınar, 2017, s. 15).

Sancağın merkezi olan Drama kazası⁷, Osmanlı klasik döneminde Rumeli Beylerbeyliği'nin Paşa Sancağı'nın Sol koluna, daha sonra ise Selanik Sancağı'na bağlı olduğu görülmektedir. Kaza, son derece verimli Drama Ovası'nı içine aldığı gibi sınırları Kavala'ya kadar uzanarak Ege denizine ulaşmaktadır. XIX. yüzyıl ortalarında 1864'te Selanik Eyaleti kurulunca Drama idari düzende Selanik'e bağlı bir sancak haline getirildi. Sancak, 1876'da Drama merkez kazasına bağlı Pravişta ve Çeç nahiyeleri ile Kavala kazasının Sarışaban nahiyesi dışında, Darıdere ve Yenice-i Karasu kazalarından oluşan bir idari yapıya bürünmüştür (Emecen, 1994, s. 527-528).

Sancaktaki Para Vakıfları

Sancağın tarihi arka planını verdikten sonra bölgenin para vakıflarının durumunu tespit etmeye çalışalım. Yukarıda da ifade ettiğimiz üzere, Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivinde bulunan Drama'ya ait vakfiyeler 32 adet görülmektedir. Bu vakıfların 17 adedi para vakfidir ve 1690-1913 yılları arasında kapsamaktadır. Bu vakıfların, sermaye ve gelirlerinin büyük bir kısmı nakit paradan oluşmakta ve sermayelerinin genelde tek kişi tarafından sağlandığı görülmektedir. Vakıfların gelirleri vakfiyede yazılı şarta uygun şekilde harcanmasına özen gösterildiği tahmin edilmektedir. Vakfiyelerde, paranın tayin olunan mütevellî heyeti tarafından güvenilir bir kefil veya rehin ve bazen ikisi karşılığında ortama %12-%15 ribh oranıyla verilmesi, vakfiyelerdeki ifadeyle *onu on bir buçuk hesabı üzere istirbâh ve istiğlal* olunarak işletilmesi şartı

⁷ Sancağın ekonomisi ve coğrafi konumu hakkında detaylı bilgi için bkz. İsmail Arslan, *Selanik'in Gölgesinde bir Sancak: Drama(1864-1913)*, Bilge Kültür Sanat, İstanbul, 2010.

koşulmaktadır. İbrahim Paşa bin Abdulkerim Vakfı, Hasan bin Molla Hüseyin Vakfı ve Hüseyin bin İbrahim Vakfı bu %15'lik orana örnektir. Nukud-ı mevkufenin bu usulü yaygın olarak kullanılan bir sermaye işletme oranıdır. Muharrem Efendi bin Mehmed Ağa Vakfı ise %12'lik orana iyi bir örnektir. Şöyle ki; Muharrem Efendi bin Mehmed Ağa Vakfı (VGMA: 991-18-19) Drama Şehri'ne bağlı Çeç Nahiyesi'nin Hamidiye-i Sâni Köyü'nden Mustafa Ağa oğlu Mehmed Ağa oğlu Muharrem Efendi tarafından kurulmuştur. Muharrem Efendi tarafından Mehmed oğlu Mustafa oğlu Mehmed mütevellî tayin edilmiştir. Muharrem Efendi *sîm mecâdiyye yirmi gurus hesâbıyla altı bin gurusunu* vakfetmiştir. Vakfiyesinde vakfedilen paranın hangi oranla işletileceği belirtilmemişse de işletme usulü ve şartları *meblağ-ı mezkûr altı bin gurusu rehn-i kavî ve kefil-i melî veyâhûd ikisinden biriyle bâ-yed-i mütevellî beher sene ale't-te 'âkub ve't-tevâli alâ-vechî'l-helâl istirbâh olunub* şeklinde ifade edilmiştir. Buradan anlaşılacağı şekliyle paranın verilmesi için vakfa başvuran kişiden kuvvetli bir ipotek veya sağlam bir kefil istenmiştir. Birçok vakfiyede, vakıf paraları bir başkasına kâr getirmek amacıyla borca verilirken *rehn-i kavî ve kefil-i melî* şartı aranmış (Demiryürek, 2011, s. 968), yani kuvvetli bir rehin veya bir kefilin malı alındıktan sonra o şahsa borç olarak verilmiştir. Burada en temel amaç ise vakıf paralarına bir hâle gelmemesi, bunlardan elde edilen gelirin devamlı hale getirilmesi dolayısıyla vâkîfın şartlarının yerine getirilmesi olmuştur (Keleş, 2001, s. 203). Bahse konu olan vakıfta, paranın yıllık değerlendirilmesinden gelen gelirin 120 kuruşu köydeki caminin giderleri için, 500 kuruşu ise camide imamlık ve hatiplik yapanlar için tahsis edilmiştir. 100 kuruş ise diğer masraflar için mütevellinin kullanımına bırakılmıştır.⁸ Buradan anlaşılacağı üzere %12'lik bir ribh oranı ortaya çıkmaktadır. Bu oran 14 vakıfta hemen hemen aynıdır.

8 Meblağ-ı mezkûr **altı bin gurusu** rehn-i kavî ve kefil-i melî veyâhûd ikisinden biriyle bâ-yed-i mütevellî beher sene ale't-te 'âkub ve't-tevâli alâ-vechî'l-helâl **istirbâh** olunub hâsıl olan ribh ve nemâsından ve her sene Şa bân-ı Şerîf'de seksen gurusla revgan-ı zeyt ve şîr-i revgan ve mûm iştirâ ve karye-i mezkûrede ashâb-ı hayrâtдан Бük Karyesi eşrâfından Halil İbrahim Ağazâde Abdülkadir Bey'in binâ ve inşâ eylediği câmi -i şerîf derûnunda küllü leyletin ve mînâresinde leyâlî-i Ramazân ve leyâlî-i mübârekede îk d-i kanâdil oluna ve senevî kırk gurus kanâdil-i mezkûrelerde îk d ve câmi -i şerîf-i mezkûrun derûn ve hâricî havlusı tathîr ve tanzîf idene virile ve câmi -i şerîf-i mezkûra hatîb olanlara senevî iki yüz ve imâm olanlara üç yüz gurus virile ve senevî yüz gurus dahi yed-i mütevellîde hıfz olunub lede'l-hâce elli gurus ile câmi -i şerîf-i mezkûrun iktizâ iden mahallerinde ta mîrine sarf oluna ve mütebâkî elli gurusla ribh-i mezkûrdan her ne fazla kalur ise kanâdil kablanna ve câmi -i şerîf-i mezkûrun hasırına ve umûr-ı lâzime-i zarûriyyesine sarf oluna ve ben lâbis-i libâs-ı hayât oldukca vakf-ı mezbûra mütevellî olub bi-emri'llâhi te âlâ vefâtından sonra tevliyet-i mezkûre câmi -i şerîf-i mezkûrda imâm olanlara meşrûta ola deyu ta yîn-i şurût ve tebyîn-i masânîf-ı kuyûd birle meblağ-ı mezkûr altı bin gurusu fâriğan anî's-şevâğîl mütevellî-i mezbûr Mehmed Ağa'ya teslim eylediğimde.... (VGMA Defter No: 991, Sayfa: 018, Sıra: 019)

Drama’da incelenen para vakıflarında, paranın %12 veya *onu on bir buçuk* denilen ve %15’e denk gelen kâr oranlarıyla başkasına borç olarak verildiği görülmüştür. Ülke genelinde kâr oranlarının kanun ve nizamnamelerle düşürülerek belirlenmesinin yanında, incelenen bölgedeki vakıfların kâr oranının %12- %15 olması da ülke geneliyle paralellik arz ettiğini söylemek mümkündür.

1690-1913 yılları arasında Drama’daki para vakfı sayısı 17 olup, toplam sermayeleri 120.000 akçe ve 66.900 kuruştur. 120.000 akçelik İbrahim Paşa bin Abdulkerim’in, daha önce Drama halkının kullanımı için şehre getirmiş olduğu içme suyuna ait su yollarının bakım masrafları için vakfettiği (VGMA, Defter No: 734, Sayfa: 243, Sıra: 129), para vakfını saymazsak diğer vakıfların sermayeleri 66.900 kuruşluk mütevazı bir yere sahiptir. Dolayısıyla ortalama 4.181 kuruşluk bir nispette olduğu anlaşılmaktadır.

Abdulkerim oğlu İbrahim Paşa tarafından Drama’daki su yollarının tamiri ve masrafları için kurmuş olduğu vakıf haricindeki diğer 16 vakfin tamamı mahallelerdeki ya da köylerdeki camilerin masrafları ve görevlilerinin ücretlerinin ödenmesi için kurulmuştur.

Diğer dikkat çeken bir vakıf ise, Derviş Ali bin Hasan ve Rufevası Vakfı’dır. Hasan oğlu Derviş Ali ve arkadaşları paralarını birleştirerek bu vakfı kurmuşlardır. Kısaca vakfiyesi *Drama Şehri Kobice Köyü’nden Hasan oğlu Derviş Ali, Ali Deli oğlu Muhtâr Hüseyin ve Hüseyin oğlu Ahmed ve Deli Ahmed oğlu Ahmed’in, toplam 6.000 kuruşu, köylerdeki caminin giderleri için vakfetmesi* (VGMA Defter No: 989, Sayfa: 086, Sıra: 065) şeklinde özetlenebilir. Yine Mustafa bin Ramazan ve Refiki Vakfı Hasan Ağa bin Hüseyin ve Rufevası Vakfı ve Hasan Pehlivan bin Hüseyin ve Rufevası Vakfı bu minvalde değerlendirilen vakıflardandır.

Vakıfların hemen hemen kurucularının tamamı erkeklerden oluşmaktadır. Vakıf kurucuları askeri sınıfa mensup yönetici, tüccar, esnaf ve mahallede yaşayan sıradan insan ağırlıklıdır. Vakfiyelerde, vâkıfın tanınmasını sağlayan isimler, lakaplar ve özellikle de baba adları ile birlikte verilmiştir. Örnek olarak şu isimleri zikretmek mümkündür: *Hasan bin Molla Hüseyin Vakfı, Hüseyin bin İbrahim Vakfı, Hasan Ağa bin Hüseyin ve Rufevası Vakfı, Derviş Ali bin Hasan ve Rufevası Vakfı* vs. Vakfiyelerde vakfedildiği belirtilen paralar akçe ve kuruş cinsindedir.

İncelenen vakfiyelerde vakıf sahiplerinin vakıflarının tevliyet görevlerine bazı tahsisat ayırdıklarına ve genelde vakfın tevliyet görevine de önce kendilerini, kendilerinden sonra da oğullarının en uygun ve en reşit olanını, onlardan sonra akrabalarının en uygun olanını bunlarında vefatından sonra bölge insanının tevliyete uygun gördüğü bir kişinin seçilmesini şart koştukları görülmektedir⁹ (VGMA Defter No: 583, Sayfa: 090, Sıra: 077, Keleş, 2001: 202).

Drama'daki vakıf paraların en yaygın işletilme usulünün muamele-i şer'iyye- murabaha olduğunu söylemek mümkündür. Yine Osmanlı Devleti'nde işletme usulleri arasında murabaha ve bey'î istiğlâl para vakıfları tarafından en çok kullanılan yöntemlerin başında gelmektedir. Murabaha dediğimiz ve genel olarak vakfiyelerde **istirbâh**¹⁰ olarak geçen yöntemde borç kullanmak isteyen kişiye almak istediği mal alınıp peşin satılmaktadır. Vakfiyelerde **istiğlâl** olarak geçen yöntemde ise borç para alacak kişi ipotek karşılığı borçlanabilmektedir. Vakfiyelerde görülen rehn-i kavî kavramı da bu usulün sıklıkla kullanıldığını göstermektedir (Bulut-Korkut, 2016, s. 63).

Para vakıfları kuruluş amaçları bakımından analize tabi tutulduğunda çok geniş bir faaliyet alanına sahip olduğu anlaşılmaktadır. Genel bir ilke olarak bunu söylemek mümkündür: Para vakıfları, vakıf müessesesinin bir parçası olarak başta dinî müesseseler olmak üzere eğitim ve sağlık müesseselerinin finansmanı ile her türlü bayındırlık faaliyetlerinin yürütülmesinde etkin bir rol üstlenmişlerdir. Ayrıca para vakıflarının birer sosyal güvenlik kurumu olarak da fonksiyon icra ettikleri söylenebilir.

SONUÇ

Osmanlılarda vakıf kültürü ve anlayışı ile birlikte Nukud-ı mevkufenin de büyük şehirlerden başlayarak, devletin en ücra köşelerine kadar yayıldığı görülmektedir. İncelediğimiz vakıfların bir kısmının köylere ait olması, şehirlerde idareci sınıf ve devlet erkânı tarafından kurulan büyük vakıfların yanında buralarda da önemli sayıda hayır müesseselerinin meydana getirilmiş olduğunu bize göstermektedir. Sıradan insanların kurduğu vakıflardan

9 *evlâd-ı evlâd-ı evlâd batnen ba de batnin meşrûta ola ba de'l-inkırâz câmi -i şerîf-i mezkûra hatib olana şart eyledik deyu meblağ-ı mezbûru fâriğan ani'ş-şevâğil mütevellî-i mezbûra teslim ol gibi* (VGMA Defter No: 989, Sayfa: 006, Sıra: 003)

10 *...bâ-yed-i mütevellî alâ-vechî'l-helâl istirbâh ve istiğlâl olunub...* (VGMA Defter No: 988, Sayfa: 237, Sıra: 143), *...hesâbıyla bâ-devr-i şer î istirbâh olunub ...* (VGMA Defter No: 988, Sayfa: 034, Sıra: 018) gibi.

birçoğu köylerde ve kasabalarda elzem olan cami ve mescid inşa etme, buralardaki görevlilerin (imam, hatib vs.) ücretlerinin ödenmesi, mescid olan yerleri camiye çevirme ve imkânlarının elverdiği ölçüde bu gayeler için nakit para vakfetmek şeklinde kurulduklarını yine bize göstermektedir.

İncelememizin amacı, Drama’da kurulmuş olan para vakıflarının tespiti, işletim usulü, tevliyet meselesi, kurucuları, yıllık ribh oranları ve nakit para miktarı gibi hususları değerlendirmektir. Drama para vakıflarının, Selanik’in gölgesinde kalmış bir kente mahsus mütevazı bir oranda olduğunu söyleyebiliriz. Drama’da XVIII. yüzyılın ikinci yarısından XX. yüzyılın başına kadar mütevazı bir kredi kurumu olarak fonksiyon icra ettiği, hem kent halkının hem de kırsal kesimde hayatını idame ettirmeye çalışanların nakit ihtiyaçlarını karşılamaya çalıştığı anlaşılmaktadır.

Bölgede kurulan bu vakıflar, bölge insanının dini ve sosyal ihtiyaçlarını karşılama yanında onların nakit para sorunlarını da çözmesi açısından mühim bir yere sahip olmuşlardır. Yine incelenen 17 adet para vakfının 16’sı şahıslar tarafından kurulmuş olup, 1 adeti ise mahalleli tarafından kurulmuştur ki bu vakıf Dere Mahallesi Ahalisi Vakfı’dır. Mahalle sakinleri 5.000 kuruşu mahallelerinde bulunan caminin görevlileri için vakfetmesi dikkat çekici bir husustur. Bu tür örnekler küçük yerleşim birimlerinde dahi sosyal dayanışma ve kaynaşmayı son derece artırmış, yine fethedilen yerlerde ve yeni kurulan köylerin kısa zamanda Osmanlı kültürünün bir parçası haline gelmesinde vakıfların rolünün ne denli önemli olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

KAYNAKÇA

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (VGMA),

Defter No: 734, Sayfa: 243, Sıra: 129.

Defter No: 583, Sayfa: 090, Sıra: 077.

Defter No: 988, Sayfa: 034, Sıra: 018.

Defter No: 988, Sayfa: 237, Sıra: 143.

Defter No: 989, Sayfa: 006, Sıra: 003.

Defter No: 988, Sayfa: 262, Sıra: 165.

Defter No: 989, Sayfa: 086, Sıra: 065.

Defter No: 991, Sayfa: 049, Sıra: 064.

Defter No: 989, Sayfa: 112-113, Sıra: 079.

Defter No: 591, Sayfa: 153, Sıra: 147.

Defter No: 594, Sayfa: 013, Sıra: 014.

Defter No: 990, Sayfa: 17, Sıra: 13.

Defter No: 991, Sayfa: 041, Sıra: 052.

Defter No: 991, Sayfa: 018, Sıra: 019.

Defter No: 990, Sayfa: 053, Sıra: 046.

Defter No: 990, Sayfa: 060, Sıra: 054.

Defter No: 600, Sayfa: 212, Sıra: 270

Arslan, İ. (2010) *Selanik'in Gölgesinde bir Sancak: Drama(1864-1913)*, Bilge Kültür Sanat, İstanbul.

Bayartan, M. (2008), Osmanlı Şehirlerinde Vakıflar ve Vakıf Sisteminin Şehre Kattığı Değerler, *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, X-1, , 171.

Bulut, M. (2017) Modern İktisat-Finans Geleneği ve Osmanlılar, *İslam Ekonomisi ve Finansı Dergisi*, Cilt 3, Sayı 1, Bahar, s.33-59.

Bulut, M., Korkut, C. (2016) Finansal İstikrar ve Para Vakıfları Etkisi: Rumeli Para Vakıfları Örnekleri, *İslam Ekonomisi ve Finansı Dergisi*, Cilt 2, Sayı 1, s.55-76.

Çınar, H., Kaya Koyuncu, M. (2015) *Vakıflar Kaynakçası*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yay., Ankara.

Çizakça, M. (2000), Osmanlı Dönemi Vakıflarının Tarihsel ve Ekonomik Boyutları, Bahçeşehir Üniversitesi, (www.tusev.org.tr), İstanbul, s. 24-25.

Demiryürek, M. (2011) Kıbrıs Şer'iyye Sicillerine Göre XVIII. Yüzyılın İlk Yansında Kıbrıs'ta Kurulan Para Vakıfları (Vakf-ı Nukud), *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 6/1, s. 965-984.

Demiryürek, M. (2011) Kıbrıs Şer'iyye Sicillerine Göre XIX. Yüzyılın İlk Yansında Kıbrıs'ta Kurulan Para Vakıfları (Vakf-ı Nukud), *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 4/8, s. 1015-1044.

Döndüren, H. (2008) Osmanlı Tarihinde Bazı Faizsiz Kredi Uygulamaları ve Modern Türkiye'de Faizsiz Bankacılık Tecrübesi, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fak. Dergisi*, Cilt 7, Sayı 1, s.1-24.

Dumlu, E. (2015) XVI. Yüzyıl Osmanlı Uleması Arasında Para Vakıfları Etrafında Cereyan Eden Tartışmalar (Ebussuûd, İbn Kemal - Çivizâde, Birgivi), *İLTED*, Erzurum 2015/2, sayı, 44, s. 303-337.

Emecen, F. (1994) Drama, *TDVİA*, c.9, s.525-528.

Eren, H. (2017) *Balkanlar'da Osmanlı Vakıfları-Vakfiyeler-Yunanistan*, (ed), Mustafa Oğuz, Zekai Mete, cilt, 1, IRCICA, İstanbul.

Kayapınar, L. (2017) "Mübadele Coğrafyasında Yeniçağda Yapılan İskânlar", *Mübadele'nin 94. Yılı Anısına Uluslararası Mübadele Sempozyumu*, 30 Ocak – 01 Şubat, Tekirdağ, Haziran, s.6-27.

Keleş, H. (2001) Osmanlılarda 19. Yüzyıldaki Para Vakıflarının İşleyiş Tarzı ve İktisadi Sonuçları Üzerine Bir Çalışma, *G.Ü. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt 21, Sayı 1, 189-207.

Kuban, D. (1968) Anadolu-Türk Şehri Tarihi Gelişmesi, Sosyal ve Fiziki Özellikleri Üzerinde Bazı Gelişmeler, *Vakıflar Dergisi*, s.3, 67.

Semiz, Y. (2016) Osmanlı Devleti'nde Para Vakıfları. *Selçuk Üniversitesi MYO Sosyal Bilimler Dergisi*, c. 9, s.1, s.89-101.

Usta, S. (2016) Trabzon'da Para Vakıfları (1550-1650), *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, (20): 55-76.

Tablo1: Drama Sancağı Para Vakıfları (1690-1912)

	Vakfın İsmi	Miktarı	Arşiv No	Tarihi
1	İbrahim Paşa bin Abdulkerim Vakfı	120.000 akçe	VGMA, Defter No: 734, Sayfa: 243, Sıra: 129.	11-20 Cemâziyelâhir 1101 / 22-31 Mart 1690
2	Hasan bin Molla Hüseyin Vakfı	3000 akçe	VGMA Defter No: 583, Sayfa: 090, Sıra: 077	21 Şevval 1277 / 2 Mayıs 1861
3	Hüseyin bin İbrahim Vakfı	1000 akçe	VGMA Defter No: 988, Sayfa: 034, Sıra: 018.	18 Zilkade 1282 / 4 Nisan 1866
4	Hasan Ağa bin Hüseyin ve Rufevası Vakfı	1200 akçe	VGMA Defter No: 988, Sayfa: 237, Sıra: 143	7 Şaban 1301 / 2 Haziran 1884
5	Hasan bin Hüseyin ve Refiki Vakfı	3500 akçe	VGMA Defter No: 989, Sayfa: 006, Sıra: 003	5 Cemâziyelahir 1303 / 11 Mart 1886
6	Hasan Efendi bin Hüseyin Vakfı	3600 akçe	VGMA Defter No: 988, Sayfa: 262, Sıra: 165	29 Cemâziyelahir 1303 / 4 Nisan 1886
7	Derviş Ali bin Hasan ve Rufevası Vakfı	6000 krş	VGMA Defter No: 989, Sayfa: 086, Sıra: 065	5 Rebiülahir 1308 / 18 Kasım 1890
8	Mustafa bin Ramazan ve Refiki Vakfı	600 krş	VGMA Defter No: 991, Sayfa: 049, Sıra: 064.	9 Muharrem 1309 / 15 Ağustos 1891
9	Hasan Pehlivan bin Hüseyin ve Rufevası Vakfı	10.000 krş	VGMA Defter No: 989, Sayfa: 112-113, Sıra: 079	11 Safer 1309 / 16 Eylül 1891
10	Veli bin Mestan Vakfı	1000 krş	VGMA Defter No: 591, Sayfa: 153, Sıra: 147	5 Zilkade 1310 / 21 Mayıs 1893
11	Salih Ağa bin İsmail Vakfı	6000 krş	VGMA Defter No: 594, Sayfa: 013, Sıra: 014	5 Rebi'ulevvel 1317 / 14 Temmuz 1899
12	Hacı Mehmed Ağa ibn Osman bin Mehmed Vakfı	3000 krş	VGMA Defter No: 990, Sayfa: 17, Sıra: 13	3 Receb 1320 / 6 Ekim 1902
13	Dere Mahallesi Ahalisi Vakfı	5000 krş	VGMA Defter No: 991, Sayfa: 041, Sıra: 052	25 Zilhicce 1322 / 2 Mart 1905

14	Muharrem Efendi bin Mehmed Ağa Vakfı	6000 krş	VGMA Defter No: 991, Sayfa: 018, Sıra: 019.	17 Zilhicce 1323 / 12 Şubat 1906
15	Molla Veli bin Ahmed Veli Vakfı	6000 krş	VGMA Defter No: 990, Sayfa: 053, Sıra: 046	13 Rebiülahir 1327 / 4 Mayıs 1909
16	Ali Ağa bin Memiş Ağa Vakfı	4000 krş	VGMA Defter No: 990, Sayfa: 060, Sıra: 054	10 Rebiülahir 1329 / 10 Nisan 1911
17	İsmail Efendi bin Selim Vakfı	7000 krş	VGMA Defter No: 600, Sayfa: 212, Sıra: 270	29 Safer 1330 / 18 Şubat 1912

Tablo 2: Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivindeki Drama Vakfiyeleri

Belge Türü	Belgeyi Veren Makam / Şahıs	Belge Tarihi	Arşivdeki Yeri	İlgili Vakıflar
Vakfiye	Drama Mahkemesi	18/11/1282 (Hicri)	VGM.DEFTERDefter/ Sayfa/Sıra No: 988-0/0034/0018	Hüseyin bin İbrahim
Vakfiye	Drama Mahkemesi	25/12/1322 (Hicri)	VGM.DEFTERDefter/ Sayfa/Sıra No: 991-0/0041/0052	Dere Mahallesi Ahalisi (Drama)
Vakfiye	Drama Mahkemesi	02/05/1324 (Hicri)	VGM.DEFTERDefter/ Sayfa/Sıra No: 596/0199/0176	Debbağhane Mescidi (Debbağhane Camii)
Vakfiye		15/03/1309 (Hicri)	VGM.DEFTERDefter/ Sayfa/Sıra No: 989-0/0144/0109	Mehmed Ağa bin Ahmed Efendi
Vakfiye	Drama Mahkemesi	22/04/1328 (Hicri)	VGM.DEFTERDefter/ Sayfa/Sıra No: 990-0/0157/0155	Hüseyin Ağa bin İbrahim bin Ali
Vakfiye	Drama Kadılığı	21/10/1277 (Hicri)	VGM.DEFTERDefter/ Sayfa/Sıra No: 583/0090/0077	Hasan bin Molla Hüseyin

Vakfiye	Drama Kadılığı	01/05/1201 (Hicri)	VGM.DEFTERDefter/ Sayfa/Sira No: 990- 0/0027/0022	Osman Efendi bin Mehmed Salih Efendi
Vakfiye	Drama Mahkemesi	07/03/1317 (Hicri)	VGM.DEFTERDefter/ Sayfa/Sira No: 594/0013/0014	Salih Ağa bin İsmail
Vakfiye		11/02/1309 (Hicri)	VGM.DEFTERDefter/ Sayfa/Sira No: 989- 0/0112/0079	Hasan Pehlivan bin Hüseyin ve Rufekası
Vakfiye	Drama Mahkemesi	04/05/1223 (Hicri)	VGM.DEFTERDefter/ Sayfa/Sira No: 632/0182/0101	Mahmud Sabit Bey bin Mehmed Halil Ağa (Mahmud Sabit Paşa)
Vakfiye	Drama Mahkemesi	07/08/1301 (Hicri)	VGM.DEFTERDefter/ Sayfa/Sira No: 988- 0/0237/0143	Hasan Ağa bin Hüseyin ve Rufekası
Vakfiye		27/11/1307 (Hicri)	VGM.DEFTERDefter/ Sayfa/Sira No: 989- 0/0063/0050	Hasan Efendi bin Mehmed
Vakfiye	Drama Mahkemesi	05/04/1308 (Hicri)	VGM.DEFTERDefter/ Sayfa/Sira No: 989- 0/0086/0065	Derviş Ali bin Hasan ve Rufekası
Vakfiye	Drama Kadılığı	10/04/1329 (Hicri)	VGM.DEFTERDefter/ Sayfa/Sira No: 990- 0/0060/0054	Ali Ağa bin Memiş Ağa
Vakfiye	Sanşaban Mahkemesi	11/10/1313 (Hicri)	VGM.DEFTERDefter/ Sayfa/Sira No: 991- 0/0022/0024	Halil Ağa bin Hüseyin
Vakfiye	Drama Mahkemesi	29/06/1303 (Hicri)	VGM.DEFTERDefter/ Sayfa/Sira No: 988- 0/0262/0165	Hasan Efendi bin Hüseyin

VAKIFLAR GENEL MÜDÜRLÜĞÜ ARŞİVİNDEKİ VAKFIYELERE GÖRE DRAMA'DAKİ PARA VAKIFLARI

Vakfiye	Drama Mahkemesi	09/01/1309 (Hicri)	VGM.DEFTERDefter/ Sayfa/Sira No: 991- 0/0049/0064	Mustafa bin Ramazan ve Refiki
Vakfiye	Kassam-ı Askeri	20/12/0993 (Hicri)	EV.VKFDosya No: 15/-Gömlek No: 73/-	Şeyh Mehmed Dede bin Hasan Dede Vakfi
Vakfiye	Kassam-ı Askeri	20/12/0993 (Hicri)	EV.VKFDosya No: 15/-Gömlek No: 73/-	Şeyh Mehmed Dede bin Hasan Dede Vakfi
Vakfiye	Drama Mahkemesi	05/06/1303 (Hicri)	VGM.DEFTERDefter/ Sayfa/Sira No: 989- 0/0006/0003	Hasan bin Hüseyin ve Refiki
Vakfiye	Drama Kadılığı	20/06/1101 (Hicri)	VGM.DEFTERDefter/ Sayfa/Sira No: 734- 0/0243/0129	İbrahim Paşa bin Abdulkerim
Vakfiye	Drama Mahkemesi	03/07/1320 (Hicri)	VGM.DEFTERDefter/ Sayfa/Sira No: 990- 0/0017/0013	Mehmed Ağa bin Osman bin Mehmed
Vakfiye	Drama Mahkemesi	05/11/1310 (Hicri)	VGM.DEFTERDefter/ Sayfa/Sira No: 591/0153/0147	Veli bin Mestan
Vakfiye	Drama Mahkemesi	13/04/1327 (Hicri)	VGM.DEFTERDefter/ Sayfa/Sira No: 990- 0/0053/0046	Veli bin Ahmed Veli
Vakfiye	Drama Mahkemesi	17/12/1323 (Hicri)	VGM.DEFTERDefter/ Sayfa/Sira No: 991- 0/0018/0019	Muharrem Efendi bin Mehmed Ağa
Vakfiye	Drama Mahkemesi	01/05/0855 (Hicri)	VGM.DEFTERDefter/ Sayfa/Sira No: 623/0026/0033	Sinan Bey bin Hızır Ağa
Vakfiye	Drama Mahkemesi	25/10/1307 (Hicri)	VGM.DEFTERDefter/ Sayfa/Sira No: 989- 0/0031/0026	Hüseyin Ağa bin Halil

Vakfiye	Drama Mahkemesi	13/09/1290 (Hicri)	VGM.DEFTERDefter/ Sayfa/Sira No: 988- 0/0191/0097	Ömer Tahir Bey bin Mahmud Paşa
Vakfiye	Drama Kadılığı	28/02/1330 (Hicri)	VGM.DEFTERDefter/ Sayfa/Sira No: 600/0212/0270	İsmail Efendi bin Selim
Vakfiye	Sarışaban Kadılığı	03/05/1304 (Hicri)	VGM.DEFTERDefter/ Sayfa/Sira No: 586- 0/0113/0104	Emin Efendi bin Osman
Vakfiye		10/04/1320 (Hicri)	VGM.DEFTERDefter/ Sayfa/Sira No: 989- 0/0203/0156	Ahmed Hamdi Efendi bin